

ՀԱՅ ԵՐԱԺԵՏՈՒԹԻՒՆ

Encyclopédie de la Musique et Dictionnaire du Conservatoire կարեւոր հրատարակութեան ժողովրդական երգի նութեամբ բաժնին մէջ, Եւրոպայի գլխաւոր ազգերու ժողովրդական երգին վրայ խօսելի լեռնայ, ծափօր երաժշտական ժիւլիէն Թիւրսո հայ ժողովրդական երաժշտութեան յատկացուցած է հետեւեալ հասումը:

Կը մօտենանք մեր երաժշտական ուղեւորութեան վախճանին: Ուրիշ բան չի մնար մեզի բաց եթէ անցնիլ առանց կանգ առնելու հարաւային ծովափունքներուն առջեւէն Ռուսիոյ որուն վրայ արդէն խօսեցանք, յանդելու համար՝ Եւրոպայի և Ասիոյ ծայրագոյն սահմանագծին վրայ՝ Կովկասի շրջանին:

Բարձր լեռներով և խորունկ ու բնդարձակ հովիտներով այս երկիրը, որուն մէջ իրաւամբ կրցած են տեսնել աշխարհիս զբլիւաւոր ցցուածքներէն մին ինչպէս և բոլոր ժողովուրդներու ժամադրութեան և անցքի վայրը, բնակուած է բազմաթիւ ցեղերով ուր ցեղային տարրերու շաղապատումը ծայրայեղ ձեւով կը յայտնուի: Անոր այլեւայլ մասերուն վրայ կ'ապրին, հոս ու հոն, Հայեր, Վրացիներ, Քիւրտեր, Թաթարներ, Լեզկիներ, Յոյներու, Հրեաներու, Չէրքէզներու, Թուրքերու և Ռուսերու գաղութներ, և տակաւին գաղթումի հոսանքները հոն յաճախադէպ են:

Մեր այս ուսումնասիրութեան համար շատանանք նկատողութեան առնել այդ երկիրներէն այն որ մեծագոյն տեղը բռնած է (այդ շրջանի) մարդկային հինաւորեց քաղաքակրթութեան մէջ, հնագոյն յիշատակները ձգած է պատմութեան մէջ և որ բոլոր դրժադրութեանց դիմանալով իր բոլոր զօրու-

թեան մէջ պահպանած է ազգային ոգին, — Հայաստանը:

Իր քաղաքական անկախութիւնը շատոնց ի վեր կորսնցուցած, վերջ ի վերջոյ՝ և մինչև նորագոյն ժամանակներս՝ Ռուսիոյ, Պարսկաստանի և Թուրքիոյ միջև բաժնուած և այս վերջինէն անդթօրէն կեդեքուած, Հայաստանը միշտ ունեցած է իր արուեստը, իր բանաստեղծութիւնը, իր երգերը: Քրիստոնէութիւնն ընդգրկող առաջին ժողովուրդներէն մին եղած ըլլալով, ան իրեն համար կազմած է եկեղեցական երգեցողութիւն մը այնքան հին, եթէ ոչ աւելի, որքան քրիզանդականն ու հոմէականը, ու բոլորովին անկախ: Զայն տարածելու համար ստեղծած է երաժշտական նօթագրութիւն մը որ ծագման հնութեամբ վարչի մնար նէօմական նօթագրութեան ամենէն սկզբնական փորձերէն: Ատոր վրայ կանգ չալիտի առնեմ, մեր նիւթէն դուրս ելլել պիտի ըլլար. ասկից միայն քաղենք սա հաստատումը թէ երաժշտութիւնը ամէն ժամանակ, դարերու ընթացքին, իր բոլոր ձեւերով մշակուած է Հայաստանի մէջ:

Հալերը մեծ երգողներ են: Այդ կարողութիւնը և ճաշակը այսօր ալ չեն կորսնցուցած: Պուռլօ-Տիւքուարէ, իր Արեւելքի մէջ կատա-

Բայց Հայոց մէջ կենդանի կը մնան ինչ ինչ հին աւանդութիւններ, որոնց համար-
ժէքը գտած ենք մեր ալիքիւմ գրեթէ բոլոր
երկիրներուն մէջ: Այսպէս են զարնան տո-
ներու երգերը, Մալխի գիշեր, Սէն-ժանի գի-
շեր, Շէքսպիրեան «ամառուան գիշերը»:

Հայաստանի մէջ, այդ զիւթական գի-
շերը՝ Համբարձումինն է: Տօնէն երկու օր
առաջ, աղջիկները փոքրիկ խումբերով դաշ-
տերը կ'երթան խորհրդանշական ծաղիկները
քաղելու և իրենց ջանք գիւլումները պատ-
րաստելու: Այս երկու պարսկական բառերը,
«ջան» որ կը նշանակէ հոգի և «գիւլ» որ կը նշա-
նակէ վարդ, լանկերգն են աւանդական եր-
գին, անոնք անունն են նաեւ այն անօթին
որուն մէջ նորն աղջիկները խառն ի խառն
նետած են փոքրիկ լիշատակներ, մատնի, գո-
հարեղէն, եւայլն: Տօնին օրը, այդ առաքեա-
ները վիճակով կը քաշուին, իւրաքանչիւրին
կը վիճակի գուշակութիւն մը որուն արտա-
սանուէն յետոյ ամէնքը ռտփ կը կանգնին
և մեծ աշխոյժով կ'երգեն օրուան լանկերգը.

Դաւիթ տակին մանիշակ

Ջան գիւլիւմ ջան ջան, եւայլն:

(Այստեղ զրուած է եղանակին նօթագրութիւնը):

Անցողակի նկատենք կշռական սա մաս-
նայատկութիւնը որ, առանց, բոլորովին ան-
ծանօթ ըլլալու արեւմտեան երգին, հագուա-
գիւտ է անոր մէջ. եռամասն չափերուն մէջ,
չափին զօրաւոր բախումը, փոխանակ ըլլա-
լու նաեւ համապատասխան երկարադոյն տե-
ւողութեան, ինչպէս կը պատահի երբ ունե-
նանք 1) 4 արժէքով ձայնանիշ մը, որուն յա-
ջորդէ, տկար բախումին վրայ, 1) 8 մը, կարճ
է. մինչդեռ ընդհակառակն յաջորդ ձայնանիշը,
որ երկրորդ բախումին կը զուգադիպի, ա-
ւելի երկար է. օրինակ՝ 1) 8 ձայնամանակը,
որուն կը յաջորդէ 1) 4ը:

Այս պարագան լաճախաղէպ է արեւել-
եան այդ երկիրներուն մէջ:

Ջայն պիտի նորէն գտնենք երկրորդ օ-
րինակին մէջ ալ զոր կ'ուզենք յիշատակել,
զարձեալ բոլորապար մը, զգալապէս աւելի
երկար քան նախորդը.

Գացէք, տեսէք ո՞վ կերեր է գէճ, եւլն.

Այս բոլորը՝ սիրոյ խօսքերու հետ խառ-
նուած, երգին կուտայ կրկնամաս քերթուա-
ծի մը ձեւը, որ կը լիշեցնէ արեւելեան բա-

նաստեղծութեան ինչ ինչ ձեւերը, օրինակի
համար վիանթուսը զոր արդէն մասնանիշ
ըրինք Սպանիոյ մէջ (հոս զրուած է աղ պա-
րերգի առաջին մասի եղանակներու նօթա-
գրութիւնը): Այս երաժշտական փոքրիկ բա-
նաձեւերու յաջորդական քանի մը կրկնում-
ներէն յետոյ, երգը կը վերջանայ աւելի աշ-
խոյժ կերպով, ձայն ի սուր աստիճանով մը.

Խորտիկ, Խորտիկ, եւայլն:

(Հոս զրուած է այս կտորին եղանակին

նօթագրութիւնը):

Այս կշռութիւնները հնարամիտ, ուշա-
գրաւ եւ ախորժելի են իրենց առերեւոյթ ան-
կանոնութեան մէջ: Ահաւասիկ ուրիշ երգ մը՝
տուներու բաժնուած, որ պարի երգի մը ձեւն
ունի եւ որուն խօսքերը, բոլորովին սարբեր
զուշաւորմամբ մը եւ զգացումով մը, կը յի-
շեցնեն Արեւմուտքի մէջ ամենէն աւելի տա-
րածուած երգերէն մին.

Ձիւ վզին վզնոց կիտամ, եւայլն:

(Այստեղ զրուած է երգին նօթագրութիւնը):

Պարը ամենակարեւոր տեղ մը կը բռնէ
հայկական կեանքի արտայայտութեանց մէջ:
Ան միայն երգերով չէ որ կ'ընկերանայ, զոր-
ծիքներն ալ կ'օգնեն անոր բնաշնչութիւնը
կշռաւորելու: Արդէն անուանեցինք վինի
(luth) ընտանիքին պատկանող երկու զոր-
ծիքներ, թաւը և սաղը, որոնցմով երգիչները
իրենց երգը կ'ընկերացնեն. կրնանք անոնց
վրայ աւելցնել նաեւ՝ իբր լարաւոր և կըն-
կնտոցաւոր զործիքներ, չանուրը և քէմէնչէն:
Բայց պարի եղանակները աւելի յաճախ կը
նուագեն փշական զործիքներով, որոնց կ'ըն-
կերանան բախման նուագարաններ, զուռնան,
տեսակ մը ճշող ֆլայուտ որ բաց օդին միայն
կը զորձածուի և որու տեղը կը բռնէ, ասն
մէջ, տուտուքը, քլարինէթի հնչիւն ունեցող
հովուափող մը, խավալը, գրեթէ տեսակ մը
սրինգ, լետայ՝ հարողականաց խումբին մէջ,
տավուլը, տալիրան, տամպուրան, թմբուկնե-
րու և զափերու տեսակներ, և ծնծղաները,
սանթուրը և թրիմփիլիթօն: Երգողներն ընդ-
հանրապէս տալիրայի ընկերակցութեամբ կ'եր-
գեն. գալով պարի եղանակներուն, բնականա-
բար փշողական զործիքներն են որ գանոնք
կը նուագեն:

Մէջ կը բերենք այստեղ այդ հայկական

պարի եղանակներէն երկու թէմ, կշռական տեսակէտով հետաքրքիր կերպով յօրինուած, նոյն ատեն իրենց արեւելեան ազատ Թօնալիթէներուն մէջ՝ հնարամիտ: (Այստեղ գրուած է երկու եղանակներու, նուշուալ «յունարի», նօթագրութիւնը):

Ահաւասիկ դարձեալ, հայր Կոմիտասի առաջին հաւաքածուէն քաղուած (որուն կը պարտինք նաև վերև յիշուած պարի եղանակները) երգի տուն մը որ հարսանեկան երգէ մ'առնուած ըլլալ կը թուի: Եղանակը մաժէօրի պայծառութիւն մը ունի, մինչդեռ նախորդները ընդհանրապէս արեւելեան «կարգ»երուն (mode) համեմատ յօրինուած են. սակայն իր գծագրութիւնը կատարելապէս կը յարմարուի այդ աւելի պարզ Թօնալիթէին, իր սիրուն արապեսքով որ՝ ինքնին միայն՝ մեզի կը յայտնէ թէ Արեւմուտքի արուեստէն տարբեր արուեստի մը առջեւ կը գտնուինք.

Անձրեն եկաւ շողալէն

(Այս տեղ գրուած է այս եղանակին
նօթագրութիւնը):

Կուտանք վերջապէս եղանակ մը որուն խօսքերը ճախարակի երգ մըն են.

Խանիր, մանիր, իմ ճախարակ,

եւ զոր իր կազմածքը, իր մօտալիթէն, իր մելիքները աւելի ապահովապէս կը մօտեցնեն արեւելեան երգին, հաստատելով՝ այս անգամ անտարակուսելի կերպով՝ թէ մեր երկրէն շատ հեռուները եկած ենք. (այստեղ գրուած է «Խանիր, մանիր, իմ ճախարակ»ին նօթագրութիւնը):

Արդէն այս ոճին և երաժշտական լեզուին օրինակները ընդնշմարած էինք երբ, ՊուրքօՏիւքուտէի հետեւելով՝ Իզմիր կանգ առած էինք վայրկեան մը. ու հիմայ ահա հասած ենք Անատօլուի թերակղզիէն անդին, Ասիոյ սեմը անցած ենք, Պարսկաստանը մեր առջեւ կը գտնուի. ինչ որ կը մնալ օտմանեան պետութենէն՝ մեզ կը կասեցնէ: Աւելի հեռուն պէտք չէ երթանք: Մեր երաժշտական պատյալը Եւրոպայի ժողովուրդներուն մէջ՝ վերջացած է:

ԺԻՒԼԻԼԷ թԻԼԻՐՍՈ